Abdullayeva Shaxnoza Anvarovna
Turan International University magistranti

BOLALARDA O‘QUV FAOLIYATIGA QIZIQISHNI SHAKLLANTIRISHDA O‘YINLI TA’LIM METODLARINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17951810

Annotatsiya. Mazkur maqolada bolalarda o‘quv faoliyatiga qiziqishni shakllantirishda o‘yinli ta’lim metodlarining pedagogik imkoniyatlari nazariy va metodik jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda o‘quv faoliyatiga qiziqish ta’lim samaradorligini belgilovchi muhim psixologik-pedagogik omil sifatida qaralib, uning ichki motivatsiya, emotsional munosabat va kognitiv faollik bilan uzviy bog‘liqligi asoslab berilgan. Zamonaviy ilmiy manbalar tahlili asosida o‘yinli ta’lim metodlarining mazmuni, didaktik xususiyatlari hamda ularning bolalarning yosh va individual rivojlanish ehtiyojlariga mosligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quv faoliyatiga qiziqish, o‘yinli ta’lim metodlari, o‘quv motivatsiyasi, didaktik o‘yinlar, kognitiv faollik

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida bolalarda o‘quv faoliyatiga nisbatan barqaror qiziqish va ichki motivatsiyani shakllantirish muammosi pedagogika va ta’lim psixologiyasining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quv jarayonida qiziqishning yetarli darajada rivojlanmaganligi o‘quvchilarning bilimlarni yuzaki o‘zlashtirishi, passivligi va ta’lim natijalarining pasayishiga olib keladi (Hidi & Renninger, 2006). Shu bois, bolalarning yosh xususiyatlariga mos, ularni faol bilish jarayoniga jalb etuvchi samarali pedagogik metodlarni joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa sifatida qaralmoqda.

O‘yinli ta’lim metodlari bolalar rivojlanishining tabiiy mexanizmlariga tayanib, o‘quv faoliyatini mazmunli, emotsional jihatdan boy va shaxsiy ahamiyatga ega jarayonga aylantirish imkonini beradi. Zamonaviy tadqiqotlarda o‘yin va o‘yin elementlariga asoslangan ta’lim yondashuvlari bolalarda bilishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirishi, mustaqil faoliyat va refleksiv fikrlashni rivojlantirishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan (Bodrova & Leong, 2007). Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘yin faoliyati bolaning yetakchi faoliyat turi bo‘lib, u orqali kognitiv jarayonlar va ijtimoiy tajriba samarali shakllanadi.

Motivatsiya nazariyasiga oid zamonaviy tadqiqotlarda ichki motivatsiyaning shakllanishi shaxsning avtonomligi, kompetentlikni his etishi va ijtimoiy bog‘liqlik omillari bilan bevosita bog‘liqligi ta’kidlanadi (Ryan & Deci, 2020). O‘yinli ta’lim metodlari aynan ushbu ehtiyojlarni qondirish orqali o‘quv faoliyatiga ijobiy munosabatni shakllantirishda kuchli pedagogik resurs sifatida namoyon bo‘ladi. O‘yin jarayonida bola o‘zini erkin ifodalaydi, muvaffaqiyatni his etadi va o‘quv topshiriqlarini majburiyat emas, balki qiziqarli faoliyat sifatida qabul qiladi.

So‘nggi yillarda olib borilgan empirik tadqiqotlar o‘yinli va gamifikatsiyalangan ta’lim muhitining o‘quvchilarning kognitiv faolligi, akademik yutuqlari va o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlamoqda (Hamari, Koivisto, & Sarsa, 2014; Sailer et al., 2017). Bu holat o‘yinli metodlarning faqat motivatsion emas, balki chuqur pedagogik imkoniyatlarga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, Hidi va Renninger (2006) tomonidan ishlab chiqilgan to‘rt bosqichli qiziqish rivojlanishi modeli o‘yinli ta’lim metodlarining pedagogik ahamiyatini nazariy jihatdan asoslash imkonini beradi. Mazkur modelga ko‘ra, vaziyatli qiziqishni barqaror individual qiziqishga aylantirishda o‘yinli metodlar samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur maqolada bolalarda o‘quv faoliyatiga qiziqishni shakllantirishda o‘yinli ta’lim

metodlarining pedagogik imkoniyatlari zamonaviy ilmiy manbalar asosida tahlil qilinib, ularning ta'lim jarayonidagi nazariy va amaliy ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari o'yinli ta'lim metodlarini ta'lim amaliyotiga ilmiy asosda joriy etish uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

1. O'quv faoliyatiga qiziqish tushunchasining pedagogik-psixologik mohiyati

O'quv faoliyatiga qiziqish shaxsning bilish ehtiyojlari, emotsional munosabati va irodaviy faolligi bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab psixologik-pedagogik hodisa hisoblanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda qiziqish o'quvchilarning bilimlarni ongli o'zlashtirishi, mustaqil fikrlashi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishining muhim sharti sifatida talqin etiladi (Hidi & Renninger, 2006). Qiziqish mavjud bo'lgan sharoitda o'quv faoliyati tashqi majburiyatdan ichki ehtiyojga aylanadi, bu esa o'quv natijalarining barqarorligini ta'minlaydi.

Motivatsiya nazariyasiga ko'ra, o'quv faoliyatiga qiziqish ichki motivatsiyaning muhim komponenti bo'lib, u shaxsning avtonomligi, kompetentlikni his etishi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlanishi orqali shakllanadi (Ryan & Deci, 2020). Shu nuqtayi nazardan, bolalarda o'quv faoliyatiga qiziqishni rivojlantirish uchun ta'lim jarayoni ularning psixologik ehtiyojlariga mos tarzda tashkil etilishi zarur.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida qiziqishning yetarli darajada shakllanmasligi o'quvchilarning passivlashuvi, diqqatning barqaror emasligi va bilimlarni mexanik o'zlashtirish holatlariga olib keladi. Shu sababli, bolalarning yosh xususiyatlariga mos pedagogik metodlarni tanlash alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

2. O'yinli ta'lim metodlarining mazmuni va didaktik xususiyatlari

O'yinli ta'lim metodlari o'quv jarayonida o'yin elementlari, syujet, rollar, qoidalar va musobaqaviy vaziyatlardan foydalanishga asoslangan pedagogik yondashuvlar majmuini ifodalaydi. Ushbu metodlar ta'lim mazmunini bolalar uchun tushunarli, qiziqarli va emotsional jihatdan boy shaklda taqdim etish imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni

O'yinli ta'lim metodlarining bolalarda o'quv faoliyatiga qiziqishni shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlari

Tahlil yo'nalishi	Asosiy mazmun	Pedagogik ahamiyati
O'quv faoliyatiga qiziqishning pedagogik-psixologik mohiyati	O'quv faoliyatiga qiziqish bilish ehtiyoji, emotsional munosabat va irodaviy faollik bilan bog'liq murakkab hodisa bo'lib, ichki motivatsiyaning muhim komponenti sifatida namoyon bo'ladi	O'quv faoliyatini tashqi majburiyatdan ichki ehtiyojga aylantiradi, bilimlarni ongli va barqaror o'zlashtirishni ta'minlaydi
O'yinli ta'lim metodlarining mazmuni va didaktik xususiyatlari	Didaktik va rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar hamda gamifikatsiya elementlari asosida tashkil etilgan ta'lim faoliyati	Ta'lim mazmunini qiziqarli, tushunarli va emotsional jihatdan boy shaklda yetkazish orqali o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi
O'yinli metodlarning qiziqishni shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlari	O'yinli metodlar vaziyatli qiziqishni yuzaga keltirib, uni barqaror individual qiziqishga aylantiradi; ichki motivatsiya va kognitiv faollikni rivojlantiradi	O'quvchilarda avtonomlik, kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlik hissini kuchaytirib, o'quv faoliyatiga ijobiy munosabatni shakllantiradi
O'yinli ta'lim metodlarini qo'llashning pedagogik shart-sharoitlari	O'yinli topshiriqlarning yosh xususiyatlariga mosligi, o'quv dasturi bilan integratsiyasi, pedagogik boshqaruv va refleksiya	O'yinli metodlarning samaradorligini oshiradi, ularni ko'ngilochar vositadan maqsadli didaktik metodga aylantiradi

ko‘rsatadiki, o‘yinli metodlar o‘quv faoliyatini tabiiy bilish ehtiyojlari bilan uyg‘unlashtiradi va bolalarning faol ishtirokini ta’minlaydi (Bodrova & Leong, 2007).

Didaktik o‘yinlar, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlarga asoslangan o‘yin topshiriqlari va gamifikatsiya elementlari o‘yinli ta’lim metodlarining asosiy ko‘rinishlari hisoblanadi. Ularning didaktik xususiyati shundaki, o‘yin jarayonida o‘quvchi bilimlarni tayyor shaklda emas, balki faol harakat, izlanish va tajriba orqali o‘zlashtiradi. Bu esa bilimlarning mustahkamligi va ularni amaliy faoliyatda qo‘llash imkoniyatini oshiradi.

Shuningdek, o‘yinli metodlar ta’lim jarayonida ijobiy emotsional fonni yaratib, qo‘rquv va xatodan cho‘chish holatlarini kamaytiradi. Bu holat o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini kuchaytirib, o‘quv faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi.

3. O‘yinli ta’lim metodlarining o‘quv faoliyatiga qiziqishni shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlari

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar o‘yinli ta’lim metodlarining bolalarda o‘quv faoliyatiga qiziqishni shakllantirishda yuqori pedagogik salohiyatga ega ekanligini ko‘rsatmoqda. Xususan, o‘yinli metodlar vaziyatli qiziqishni yuzaga keltirib, uni bosqichma-bosqich barqaror individual qiziqishga aylantirish imkonini beradi (Hidi & Renninger, 2006).

Gamifikatsiya elementlari qo‘llanilgan ta’lim muhitida o‘quvchilarning motivatsiyasi, darsdagi faolligi va akademik natijalari sezilarli darajada oshishi empirik jihatdan isbotlangan (Hamari et al., 2014). Ball, reyting, daraja va rag‘batlantirish kabi o‘yin elementlari o‘quvchilarda muvaffaqiyatni his etish va kompetentlik ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi.

Sailer va hamkorlari (2017) tadqiqotlariga ko‘ra, o‘yinli ta’lim metodlari o‘quvchilarning avtonomlik va ijtimoiy aloqadorlik hissini kuchaytirib, ichki motivatsiyani rivojlantiradi. Bu esa o‘quv faoliyatiga qiziqishni barqaror shakllantirish uchun muhim pedagogik shart hisoblanadi.

Bundan tashqari, o‘yinli metodlar o‘quvchilarning kognitiv faolligini oshirib, tahliliy va refleksiv fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘yin jarayonida bola o‘z faoliyatini baholaydi, natijalarni tahlil qiladi va keyingi harakatlarini rejalashtiradi. Bu esa o‘quv faoliyatiga ongli munosabatni shakllantiradi.

4. O‘yinli ta’lim metodlarini qo‘llashning pedagogik shart-sharoitlari

O‘yinli ta’lim metodlarining samaradorligi ularni ta’lim jarayoniga maqsadga muvofiq va tizimli joriy etish bilan bevosita bog‘liq. Avvalo, o‘yinli topshiriqlar o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos bo‘lishi zarur. Shuningdek, o‘yin mazmuni o‘quv dasturi bilan integratsiyalashgan holda ishlab chiqilishi lozim.

Pedagogning roli ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u o‘yin jarayonini boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi va refleksiyani tashkil etuvchi subyekt sifatida faoliyat yuritadi. O‘yin faqat ko‘ngilochar vosita emas, balki aniq didaktik maqsadlarga xizmat qiluvchi metod sifatida qo‘llanilgandagina yuqori natija beradi.

Ta’lim jarayonida o‘yinli metodlarni an’anaviy metodlar bilan uyg‘unlashtirish, o‘quvchilarning haddan tashqari raqobatga berilib ketishining oldini olish va baholash mezonlarini aniq belgilash ham muhim pedagogik shartlardan hisoblanadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot bolalarda o‘quv faoliyatiga qiziqishni shakllantirishda o‘yinli ta’lim metodlarining pedagogik imkoniyatlarini nazariy va metodik jihatdan tahlil qilishga bag‘ishlandi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, o‘quv faoliyatiga qiziqish ta’lim samaradorligini belgilovchi muhim psixologik-pedagogik omil bo‘lib, uning shakllanishi o‘quvchilarning ichki motivatsiyasi, emotsional munosabati va faol ishtiroki bilan bevosita bog‘liqdir.

O‘tkazilgan ilmiy tahlil natijalariga ko‘ra, o‘yinli ta’lim metodlari bolalarning yosh va individual xususiyatlariga mos keluvchi, ularni faol bilish jarayoniga jalb etuvchi samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. O‘yin elementlariga asoslangan

ta'lim jarayoni o'quvchilar uchun o'quv faoliyatini majburiy vazifa emas, balki mazmunli va qiziqarli faoliyat sifatida idrok etishga imkon yaratadi. Natijada, o'quv materialiga nisbatan ijobiy munosabat, tashabbuskorlik va mustaqil faoliyatga intilish kuchayadi.

Tadqiqotda aniqlanganki, o'yinli ta'lim metodlari vaziyatli qiziqishni yuzaga keltirib, uni bosqichma-bosqich barqaror individual qiziqishga aylantirishda muhim pedagogik mexanizm vazifasini bajaradi. Xususan, didaktik va rolli o'yinlar, shuningdek, gamifikatsiya elementlari o'quvchilarning avtonomlik, kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlik ehtiyojlarini qondirish orqali ichki motivatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, o'yinli metodlarning samaradorligi ularni ta'lim jarayoniga tizimli va maqsadga muvofiq joriy etish bilan bevosita bog'liqligi aniqlandi. O'yinli topshiriqlarning o'quv mazmuni bilan integratsiyalashuvi, pedagog tomonidan o'yin jarayonining ongli boshqarilishi hamda refleksiv tahlilning tashkil etilishi o'quv faoliyatiga qiziqishni barqaror shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlar hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, o'yinli ta'lim metodlarini ta'lim amaliyotiga ilmiy asosda joriy etish bolalarda o'quv faoliyatiga qiziqishni rivojlantirish, kognitiv faollikni oshirish va ta'lim natijalarini yaxshilashning samarali yo'li hisoblanadi. Tadqiqot natijalari umumta'lim maktablarida o'yinli ta'lim metodlarini takomillashtirish va pedagogik amaliyotga keng joriy etish uchun nazariy asos hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bodrova, E., & Leong, D. J. (2007). Tools of the mind: The Vygotskian approach to early childhood education (2nd ed.). Pearson Education. https://www.pearson.com

2. Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. (2014). Does gamification work? A literature review of empirical studies. Proceedings of the 47th Hawaii International Conference on System Sciences, 3025–3034. https://doi.org/10.1109/HICSS.2014.377

3. Hidi, S., & Renninger, K. A. (2006). The four-phase model of interest development. Educational Psychologist, 41(2), 111–127. https://doi.org/10.1207/s15326985ep4102_4

4. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective. Routledge. https://www.routledge.com

5. Sailer, M., Hense, J. U., Mayr, S. K., & Mandl, H. (2017). How gamification motivates: An experimental study of the effects of specific game design elements on psychological need satisfaction. Computers in Human Behavior, 69, 371–380. https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.033